

BẢN CHẤT CỦA TIỀN ẢO DƯỚI GÓC NHÌN CỦA HỆ THỐNG PHÁP LUẬT VIỆT NAM

● NGUYỄN THỊ LAN HƯƠNG

TÓM TẮT:

Tiền ảo mang bản chất pháp lý của tài sản bao gồm cả tài sản trí tuệ nên được xem là một loại tài sản “phi truyền thống” - tài sản mã hóa được tạo nên bởi kỹ thuật mã hóa và công nghệ chuỗi khối. Trong tương lai, các khái niệm, quan niệm về pháp luật tài sản cũng cần được đổi mới và mở rộng để có thể đáp ứng và điều chỉnh kịp thời những dạng thức mới của tài sản trong thời đại CMCN 4.0. Từ góc độ hệ thống pháp luật Việt Nam, bài viết tập trung phân tích “tiền ảo” theo hệ thống các khái niệm pháp lý hiện hành qua đó xác định được bản chất pháp lý của “tiền ảo”.

Từ khóa: tiền ảo, pháp luật Việt Nam, cách mạng công nghiệp 4.0.

1. Đặt vấn đề

Kể từ khi Satoshi Nakamoto (một nhân vật hoặc tổ chức ẩn danh đã sáng tạo ra Bitcoin và đã khởi tạo ra phần mềm mã nguồn mở Bitcoin Core) khai thác khối đầu tiên vào mạng lưới bitcoin ngày 3/1/2009, sau 15 năm ra mắt, Bitcoin đã đạt giao dịch thứ 1 tỷ, giá trị Bitcoin đã tăng trưởng đến 12.000% và thị trường vốn hóa vượt ngưỡng 1.000 tỷ USD.

Dù thừa nhận hay không thừa nhận tiền ảo (TA), các quốc gia đều phải đưa ra các chính sách để quản lý TA bên cạnh cuộc cạnh tranh công nghệ khốc liệt trong việc nghiên cứu điện tử hóa đồng tiền pháp định hay áp dụng các công nghệ mới này như thế nào

trong các lĩnh vực khác. Việt Nam cũng không ngoại lệ, năm 2021 Thủ tướng Chính phủ yêu cầu nghiên cứu, xây dựng và thí điểm sử dụng TA trên công nghệ chuỗi khối (blockchain), là một trong những giải pháp để thực hiện Chính phủ điện tử hướng tới Chính phủ số giai đoạn 2021-2025, định hướng đến năm 2030.

Trước ảnh hưởng của TA trên quy mô toàn thế giới, việc nghiên cứu và quản lý đồng tiền này đang trở thành một vấn đề quan trọng và cấp thiết. Đồng thời, đây cũng là cơ hội và thách thức đối với mỗi quốc gia trong việc xây dựng chính sách và hành lang pháp lý phù hợp.

2. Khái quát về tiền ảo

Năm 1990, Công ty Digicash được thành lập để sáng tạo ra một loại TA. Năm 2012, Ngân hàng Trung ương Châu Âu - European Central Bank định nghĩa: “Tiền ảo (virtual money) là một loại tiền kỹ thuật số (digital money) không được điều chỉnh bởi ngân hàng trung ương; được ban hành và kiểm soát bởi nhà phát triển và được sử dụng, chấp nhận giữa các thành viên của cộng đồng ảo nhất định”. Đến năm 2015, trong nghiên cứu tiếp theo, Ngân hàng Trung ương châu Âu cho rằng: “TA có thể được định nghĩa như một đại diện số có giá trị, không phải do ngân hàng trung ương hoặc các tổ chức tài chính phát hành; và có thể được sử dụng thay tiền thật”. Đây là một định nghĩa đem lại nhiều thay đổi lớn về sự thừa nhận và phạm vi áp dụng TA trên thực tiễn.

Việt Nam hiện nay chưa có quy định pháp luật về TA. TA chưa được coi là phương tiện thanh toán hợp pháp. Ngày 28/10/2018, trong công văn gửi các cơ quan báo chí, Ngân hàng Nhà nước cũng đã khẳng định lại, Bitcoin và các loại TA tương tự khác không phải là phương tiện thanh toán hợp pháp tại Việt Nam, việc phát hành, cung ứng, sử dụng Bitcoin và các loại TA tương tự khác làm phương tiện thanh toán là hành vi bị cấm tại Việt Nam.

3. Bản chất tiền ảo theo quy định pháp luật Việt Nam hiện hành

Tiền ảo với tư cách là một loại tài sản

Khi nghiên cứu về tài sản, theo trường phái luật tự nhiên, luật La mã cổ đại - là nguồn gốc của hệ thống Dân luật (Civil Law) định nghĩa tài sản bắt nguồn từ Res - có gốc tiếng La tinh nghĩa là “một vật tồn tại theo tính chất của nó, một vật có biểu hiện vật chất và cụ thể” hoặc cũng để chỉ “như một quyền trừu tượng mà con người có được với vật”. Như vậy, trong Luật La Mã, quan niệm về tài sản rất rộng bao gồm cả dạng hữu hình và vô hình. Theo tiếng Latinh, vật không chỉ là những vật hữu hình còn là những đối tượng vô hình.

Tại Việt Nam hiện nay, cũng giống như nhiều quốc gia theo hệ thống Civil Law, khái niệm tài sản thường được định nghĩa theo hướng liệt kê ra các bộ phận của tài sản. Phương pháp này có ưu điểm là các thành phần được định nghĩa rất cụ thể và rõ ràng.

Trước tiên, tài sản được định nghĩa tại Điều 105 Bộ luật Dân sự năm 2015 bao gồm vật, tiền, giấy tờ có giá và các quyền tài sản. Tài sản bao gồm bất động

sản và động sản. Bất động sản và động sản có thể là tài sản hiện có và tài sản hình thành trong tương lai. Vật trong quan hệ pháp luật dân sự và được coi là tài sản thì vật đó phải sở hữu được, có thể khai thác công dụng theo tính năng, có khả năng chuyển giao được, có tính chất, hình dạng, màu sắc, đặc tính, vị trí có thể xác định được bằng những đơn vị đo lường. Như vậy, vật là đối tượng con người phải sở hữu, khai thác, sử dụng được, nhằm đáp ứng các nhu cầu về vật chất và tinh thần của mình.

Do đó, theo như định nghĩa và đặc điểm nêu trên, TA là thứ con người có thể sở hữu được, trong các loại ví, có khả năng chuyển giao được, tuy nhiên với các đặc trưng khác như là một bất động sản hoặc động sản, hoa lợi, lợi tức, có thể khai thác công dụng theo tính năng, có tính chất, hình dạng, màu sắc, vị trí có thể xác định được bằng những đơn vị đo lường truyền thống hiện nay. Do đó nếu hiểu TA là vật thì có phần thiên cưỡng, không phù hợp.

Thứ hai, hiện nay TA chưa được công nhận là một đơn vị tiền tệ tại Việt Nam. Về đặc điểm, tiền trước tiên được hiểu là tiền Việt Nam đồng, do Ngân hàng Nhà nước Việt Nam độc quyền phát hành, giá trị đồng tiền được ghi trên bề mặt đồng tiền, bất kỳ ai cũng có quyền sử dụng và tiền được sử dụng trên phạm vi lãnh thổ. Ngân hàng Nhà nước cũng đã nhiều lần công báo về việc hiện nay Việt Nam chưa thừa nhận TA như một loại tiền pháp định của quốc gia. Về ngoại tệ, Việt Nam cũng có những quy định chặt chẽ về việc hạn chế sử dụng ngoại hối và nguyên tắc hạn chế sử dụng ngoại hối trên lãnh thổ Việt Nam và chưa có quy định cụ thể về việc TA có được coi là một ngoại hối, để được lưu thông và sử dụng tại thị trường tài chính Việt Nam phù hợp theo quy định pháp luật hay không.

Thứ ba, giấy tờ có giá được hiểu là các bằng chứng xác nhận nghĩa vụ trả nợ giữa tổ chức phát hành giấy tờ có giá với người sở hữu giấy tờ có giá trong một thời gian nhất định, điều kiện trả lãi và những điều kiện khác. Giấy tờ có giá gồm những loại như: hối phiếu đòi nợ, hối phiếu nhận nợ, séc, trái phiếu chính phủ, trái phiếu công ty, kỳ phiếu, cổ phiếu, các loại chứng khoán... TA không phải là bằng chứng xác nhận nghĩa vụ trả nợ giữa tổ chức phát hành và người sở hữu giấy tờ có giá, vì không có tổ chức nào phát hành TA, thậm chí tiền ảo còn có tính ẩn danh rất cao. Như vậy, tiền ảo không phải thuộc loại giấy tờ có giá.

Thứ tư, quyền tài sản được ghi nhận tại Điều 115 BLDS 2015 là “quyền trị giá được bằng tiền, bao gồm quyền tài sản đối với đối tượng quyền sở hữu trí tuệ, quyền sử dụng đất và các quyền tài sản khác”. Quyền tài sản đối với đối tượng của quyền sở hữu trí tuệ là quyền của chủ văn bằng; quyền tác giả; quyền của chủ sở hữu quyền tác giả và các chủ thể có quyền liên quan đến quyền tác giả. TA là một mã nguồn mở được cập nhật, chấp nhận bởi cộng đồng, do đó TA không phải là đối tượng của quyền sở hữu trí tuệ (sẽ được phân tích chi tiết tại nội dung dưới đây). TA cũng không phải là đối tượng của các quyền tài sản khác như quyền yêu cầu bồi thường thiệt hại về tài sản, sức khỏe, tính mạng và các quyền nhân thân khác của cá nhân bị xâm phạm...

Từ những phân tích về dấu hiệu pháp lý cũng như đặc điểm của 4 loại tài sản được quy định tại Điều 105 Bộ luật Dân sự năm 2015 nêu trên, TA không phải là một trong các loại tài sản này do không có đầy đủ các dấu hiệu pháp lý và những đặc điểm tương tự.

Tiền ảo với tư cách là một sản phẩm của sở hữu trí tuệ

Công ước thành lập Tổ chức Sở hữu trí tuệ thế giới (WIPO) năm 1967 đã đưa định nghĩa khái quát về tài sản trí tuệ và các quyền tài sản trí tuệ là tất cả các quyền bắt nguồn từ sáng tạo trí tuệ trong các lĩnh vực công nghệ, khoa học, văn học và nghệ thuật.

TA về mặt kỹ thuật, là một đoạn code, được sinh ra là một “phần thưởng khối” (bitcoin) trong hệ thống chuỗi khối Blockchain hoặc được khởi tạo ngay từ đầu của hệ thống.

Trước tiên, TA khó có thể được coi là chương trình máy tính hoặc sưu tập dữ liệu hay không theo pháp luật hiện hành. Theo quy định tại khoản 1 Điều 22 Luật Sở hữu trí tuệ năm 2005 được sửa đổi bởi khoản 6 Điều 1 Luật Sở hữu trí tuệ sửa đổi năm 2022 thì chương trình máy tính được hiểu là tập hợp các chỉ dẫn được thể hiện dưới dạng lệnh, mã, lược đồ hoặc dạng khác, khi gắn vào một phương tiện, thiết bị được vận hành bằng ngôn ngữ lập trình máy tính có khả năng làm cho máy tính hoặc thiết bị thực hiện được công việc hoặc đạt được kết quả cụ thể. Chương trình máy tính được bảo hộ như tác phẩm văn học, dù được thể hiện dưới dạng mã nguồn hay mã máy.

Nếu xét ở một phạm vi rộng, công nghệ chuỗi khối Blockchain là một chương trình máy tính, thỏa

mãn các điều kiện là tổ hợp của các mã, lệnh, lược đồ hoặc dạng khác có tính chỉ dẫn để thực hiện công việc sinh ra các hàm băm, và khi các khối được lắp thêm vào chuỗi thì sinh ra phần thưởng khối. Tuy nhiên, TA (do được “đào” hay được khởi tạo từ đầu) dù được thể hiện dưới dạng lệnh, mã nhưng không lại không có tính chỉ dẫn để thực hiện một công việc khi gắn vào một phương tiện, máy tính hoặc thiết bị. Do đó, TA không phải là một chương trình máy tính.

Thứ hai, việc xác định quyền tác giả đối với hệ thống chuỗi khối theo quy định hiện hành cũng gặp nhiều khó khăn. Theo quy định tại khoản 2 Điều 4 Luật Sở hữu trí tuệ năm 2005 (sửa đổi, bổ sung năm 2009, 2019), quyền tác giả là quyền của tổ chức, cá nhân đối với tác phẩm do mình sáng tạo ra hoặc sở hữu. Quyền tác giả đối với tác phẩm bao gồm quyền nhân thân và quyền tài sản. Đối với đồng TA đầu tiên và đặt nền móng về công nghệ cho các đồng TA khác là bitcoin, người phát triển hệ thống và đặt khối nguyên thủy đầu tiên được cho là Satoshi Nakamoto. Bất kỳ ai cũng có thể thêm các khối mới vào trong chuỗi và các khối các khối này sẽ không thể bị can thiệp hay sửa đổi, được bổ sung vĩnh viễn vào blockchain. Trong trường hợp hệ thống phi tập trung, bất kỳ thành viên nào của hệ thống cũng có quyền truy cập và bất kỳ sự thay đổi nào của hệ thống cũng có thể được diễn ra nếu nhận được sự đồng thuận đa số của mạng lưới.

Do đó, TA mặc dù được thừa nhận là một sáng tạo trí tuệ trong lĩnh vực khoa học, công nghệ nhưng việc xác định là tài sản trí tuệ nào cũng như tác giả và quyền tác giả đối với nó ra sao vẫn còn là những điểm chưa rõ ràng trong pháp luật hiện hành.

4. Một số đề xuất gợi ý cho Việt Nam

Đưa ra định nghĩa về tiền ảo

Sự ra đời của tiền ảo là kết quả tất yếu của sự phát triển khoa học công nghệ, đồng thời cũng đang trở thành một hiện tượng xã hội nóng và ngày càng diễn biến phức tạp tại Việt Nam. Số lượng người tham gia vào các sàn giao dịch, tham gia vào hoạt động đào tạo bitcoin hoặc các tổ chức, cá nhân chấp nhận thanh toán bằng TA vẫn đang diễn ra. Bên cạnh đó, những vụ án hình sự, dân sự liên quan đến TA cũng đã xuất hiện. Do đó, cơ quan chức năng có thẩm quyền đưa ra định nghĩa về TA là một yêu cầu cấp thiết.

Với định hướng của Chính phủ trong việc “nghiên cứu, tiếp thu có chọn lọc kinh nghiệm quốc tế về

tài sản ảo, tiền điện tử, tiền ảo để nhận diện, xây dựng, hoàn thiện khung pháp lý" thì với rất nhiều định nghĩa đã được đưa ra. Theo đó, TA có thể được hiểu chung nhất là "một đại diện kỹ thuật số có giá trị, không phải do ngân hàng trung ương hoặc các tổ chức tài chính phát hành, có thể được sử dụng để thực hiện việc trao đổi, thanh toán với các loại hàng hoá, dịch vụ khác".

Thừa nhận tiền ảo là một loại tài sản

Như đã phân tích ở trên, phương pháp liệt kê nhằm chỉ ra các loại tài sản sẽ không thể kịp thời phản ánh những dạng tài sản mới, đặc biệt trong bối cảnh các dạng tài sản này là kết quả của sự phát triển đột phá của khoa học công nghệ. TA đang là thách thức đối với thế giới trong việc điều chỉnh một hiện tượng xã hội mới vượt ra ngoài khuôn khổ của những định nghĩa và phân loại tài sản truyền thống. Do đó, để xác định được phù hợp bản chất pháp lý và trả lời cho câu hỏi TA có phải là tài sản hay không, chúng ta phải nhận diện các triết lý ban đầu về tài sản.

Theo luật La Mã, vật bao gồm cả những vật hữu hình và vô hình. Hệ thống pháp luật Thông luật (Common Law) cũng từ chất liệu này để thể hiện quan niệm tài sản là bao gồm bất kể những gì có khả năng sở hữu hoặc bởi cá nhân hoặc bởi tập thể hoặc cho lợi ích của người khác. Với cách tiếp cận đó, pháp luật Anh mặc dù không có định nghĩa đầy đủ về khái niệm tài sản, tuy nhiên trong "Tuyên bố pháp lý về tài sản mã hóa và hợp đồng thông minh" cũng đã nhấn mạnh các đặc trưng mới của TA như tính vô hình, tính được xác thực bằng mã hóa không khiến cho TA đánh mất thuộc tính tài sản của mình. Pháp luật Singapore hiện nay cũng không coi tiền ảo là tiền tệ hay chứng khoán, tuy nhiên TA được xác định là một loại tài sản phù hợp với quy định "tài sản bao gồm tiền và các loại tài sản khác, bất động sản và động sản, bao gồm những vật đang hoạt động và tài sản vi vật thể và phi vật chất khác". Vì định nghĩa rất rộng về tài sản như vậy nên TA được xác định là tài sản tại quốc gia này. Đây là cơ sở pháp lý rất quan trọng để đưa ra các cơ chế bảo hộ và điều chỉnh đối với TA.

Do đó, với nền tảng pháp luật La Mã, cũng như tham khảo kinh nghiệm của pháp luật Anh và Singapore - những quốc gia có nhiều điểm tương đồng với Việt Nam trong việc thận trọng nhận định và điều chỉnh TA, pháp luật Việt Nam cần thừa nhận TA là một loại tài sản, để từ đó dần xây dựng các cơ

chế pháp luật có liên quan đến bảo hộ, đăng ký hay đánh thuế loại tài sản mới này.

Mở rộng khái niệm, định nghĩa về quyền tác giả

Môi trường kỹ thuật số và TA đang có tác động sâu sắc và đòi hỏi cách tiếp cận riêng của pháp luật để hướng tới điều chỉnh và hình thành những mô hình pháp lý mới về quyền tác giả. Theo cách tiếp cận truyền thống, người sáng tạo vẫn thường được hiểu là các cá nhân. Trong trường hợp nhóm tác giả cùng trực tiếp sáng tạo tác phẩm với chủ ý là sự đóng góp của họ được kết hợp thành một tổng thể hoàn chỉnh thì những người đó là các đồng tác giả. Trong môi trường kỹ thuật số nói chung, đối với TA nói riêng, chương trình máy tính với những công nghệ như số cái phân tán, chia sẻ ngang hàng thì đó là kết quả sáng tạo của rất nhiều người và theo một dây chuyền. Do đó, đối với sản phẩm cuối cùng, việc phân định công sức đóng góp của từng cá nhân để tạo thành một tổng thể hoàn chỉnh sẽ gặp nhiều khó khăn.

Bên cạnh đó, việc xác định được "tính nguyên gốc" của TA hay các tác phẩm kỹ thuật số cũng là một điều khó khăn trong việc làm rõ được các chương trình máy tính này được "lắp ghép", "bổ trí" như thế, diễn từ (theo ngôn ngữ lập trình) của các tác giả ra sao để tạo ra tính nguyên gốc. Do đó, việc nghiên cứu và ban hành các văn bản quy phạm pháp luật về quyền tác giả và bảo hộ quyền tác giả trong môi trường kỹ thuật số là một nhu cầu cấp thiết.

5. Kết luận

TA có thể được coi là một loại tài sản phi truyền thống và là một sản phẩm của sự phát triển tất yếu trong cuộc cách mạng kỹ thuật, CMCN 4.0. Các quy định pháp luật hiện hành của Việt Nam chưa công nhận TA là một loại tài sản, phương tiện thanh toán, chứng khoán hay hàng hóa, không khuyến khích trên tinh thần thận trọng trong việc xây dựng khung pháp lý phù hợp và học hỏi từ quốc tế. Tuy nhiên, thực tiễn cuộc sống với số lượng người sử dụng TA ngày càng tăng cũng như nhu cầu kinh doanh TA từ các tổ chức, cá nhân và các tranh chấp hình sự, dân sự phát sinh xung quanh tiền ảo đòi hỏi Việt Nam cần nhanh chóng tiến hành những nghiên cứu có tính hệ thống dựa trên các lý thuyết nền tảng đã xây dựng nên các khái niệm truyền thống, để từ đó có thể đưa ra các khái niệm, hệ thống pháp lý hiện đại phù hợp đáp ứng các dạng thức về tài sản, quyền tài sản thực tiễn hiện nay và có tính dự đoán trong tương lai■

TÀI LIỆU THAM KHẢO:

1. C. Mác (2022). Tư bản - Phê phán, Khoa Kinh tế chính trị, Nxb Chính trị quốc gia sự thật.
2. Quốc hội (2015). Luật Dân sự năm 2015.
3. Quốc hội (2005). Luật Giao dịch điện tử năm 2005.
4. Quốc hội (2005). Luật Sở hữu trí tuệ 2005.
5. Mark Gates (2022). Bản chất của Blockchain, bitcoin, tiền điện tử, hợp đồng thông minh và tương lai của tiền tệ, Nxb. Lao động.
6. Minh Đức (2024). Tiền ảo và pháp luật điều chỉnh vấn đề này tại Việt Nam, Tạp chí Tòa án nhân dân tối cao. Truy cập tại: <https://www.toaan.gov.vn/webcenter/ShowProperty?nodeId=/UCMServer/TAND283831>, xem 17/05/2024
7. Nguyễn Minh Oanh (2019). Xây dựng và hoàn thiện khung pháp lý về tiền ảo trong bối cảnh hội nhập và phát triển, Nxb Tư pháp.
8. Chính phủ (2013). Pháp lệnh ngoại hối năm 2005 được sửa đổi, bổ sung Pháp lệnh Sửa đổi pháp lệnh ngoại hối năm 2013.
9. Phùng Trung Tập (2021). Tài sản và vật quyền, Nxb Công an nhân dân.
10. Song Hong Binh (2023). Chiến tranh tiền tệ, Nxb Lao động.
11. Trần Văn Biên (2019). Bảo đảm quyền tài sản trong nền kinh tế thị trường định hướng xã hội chủ nghĩa ở Việt Nam hiện nay, Nxb Khoa học xã hội.

Ngày nhận bài: 13/4/2024

Ngày phản biện đánh giá và sửa chữa: 26/4/2024

Ngày chấp nhận đăng bài: 15/5/2024

Thông tin tác giả:

NGUYỄN THỊ LAN HƯƠNG

Công ty Luật TNHH Nestlaw Việt Nam

**THE NATURE OF VIRTUAL CURRENCIES FROM THE
PERSPECTIVE OF VIETNAMESE LEGAL SYSTEM**

● NGUYEN THI LAN HUONG

Neslaw Vietnam Co., Ltd

ABSTRACT

Virtual currencies possess the legal characteristics of assets, including intellectual property, and should be regarded as a type of "non-traditional" asset—encrypted assets created through encryption techniques and blockchain technology. In the future, concepts and legal understandings of assets will need to be updated and expanded to adequately address and regulate new forms of assets in the Fourth Industrial Revolution era. From the perspective of the Vietnamese legal system, this article focuses on analyzing "virtual currencies" through the lens of existing legal concepts to determine their legal nature.

Keywords: virtual currencies, Vietnamese law, Fourth Industrial Revolution.